

KADOC

Documentatie- en Onderzoekscentrum
voor Religie, Cultuur en Samenleving
Interfacultair centrum K.U.Leuven

NIEUWSBRIEF

01 | 02 | 03 | 04 | 05 | 06 | 07 | 08 | 09 | 10 | 11 | 12 | 2007

Waarde lezer

Tot 31 maart 2007 loopt in de pandgangen van KADOC de tentoonstelling De plaats en het moment. Gustaaf Drossens (1892-1962): pater-scheutist en fotograaf.

Deze tentoonstelling, een gezamenlijke realisatie van het Lokerse stadsarchief en KADOC, brengt een ruime selectie uit het fotografische oeuvre van Gustaaf Drossens. Deze Lokerse scheutist heeft in de eerste helft van de 20ste eeuw met zijn passie voor de fotografie heel wat historische momenten vastgelegd. Tijdens de Eerste Wereldoorlog verbleef hij aan het IJzerfront en maakte hij er markante opnamen. In de jaren 1920-1940 was hij missionaris in het toenmalige Belgisch Congo en ontpopte hij zich als missiefotograaf. Na de Tweede Wereldoorlog documenteerde hij het religieuze en sociaal-culturele leven van zijn geboortestad. Zijn foto's geven een indringend beeld van wat een oorlog met zich kan meebrengen, bieden een kijk op het (missie)leven in een kolonie en leggen de ziel van een provinciestadje bloot. Bovendien zeggen ze alle 'iets' over hun maker/verzamelaar Gustaaf Drossens.

De tentoonstelling is elke werkdag van 9 tot 17 uur gratis toegankelijk en op zaterdag van 9 tot 12.30 uur; gesloten op 2 en 3 februari. Info: <http://kadoc.kuleuven.be>.

Werkten mee aan dit nummer / Lieve Claes / Johan Decavele / Jan De Maeyer / Jo Luyten / Luc Vints

Vormgeving / Alexis Vermeylen

Druk / Peeters, Herent

Versijnt tweemaandelijks / wordt op aanvraag kosteloos toegezonden

Kantoor van afgifte / 3000 Leuven 1

Verantwoordelijke uitgever / Emiel Lamberts / Schoonzichtlaan 52 / B- 3020 Herent

KADOC / Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving

Adres / Vlamingenstraat 39 / B - 3000 Leuven

Telefoon / +32 (0) 16 32 35 00 **Fax** / +32 (0) 16 32 35 01

E-mail / postmaster@kadoc.kuleuven.be **Internet** / <http://kadoc.kuleuven.be>

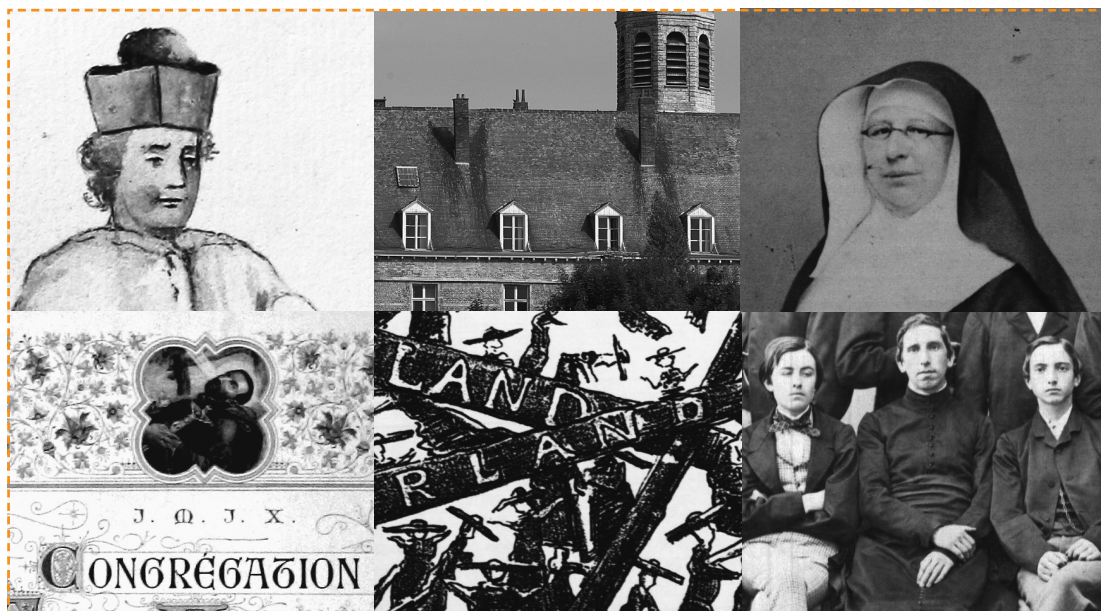
Giften voor KADOC / kunnen worden overgemaakt op rekeningnummer 734-0194177-89 van de K.U.Leuven met vermelding '400/0000/53084 gift KADOC'. Vanaf 30 euro wordt een fiscaal attest bezorgd.

Uw steun voor de realisatie van het nieuwe erfgoeddepot in Heverlee blijft ook erg welkom. Inlichtingen over de modaliteiten van het bouwfonds vindt u in een speciale brochure die u op eenvoudige aanvraag wordt toegezonden. U kunt natuurlijk ook rechtstreeks het bouwfonds steunen via een overschrijving op rekeningnummer 734-0194177-89 van de K.U.Leuven met vermelding '400/0000/49448 gift KADOC'. Ook daarvoor wordt vanaf 30 euro een fiscaal attest bezorgd.

Cover: een foto door pater Drossens in de jaren 1920 genomen in Belgisch Congo.

- 4 Een abdij met geschiedenis
Eindelijk een boek over de Oude Abdij van Drongen
- 8 Zusters van Barmhartigheid en broeders xaverianen
Provinciaalarchief
- 12 Vier colloquia op een rij
Geïntegreerde moderniteit

4	4	8
8	12	12

Een abdij met geschiedenis

Eindelijk een boek over de Oude Abdij van Drongen

Op 16 december werd in de neogotische kapel van de Oude Abdij van Drongen het boek *De Oude Abdij van Drongen* voorgesteld voor een talrijk opgekomen publiek. Redactielid dr. Johan Decavele, oud-stadsarchivaris en ere-directeur Dienst Culturele Zaken van Gent, hield er een gesmaakte toespraak waarin hij in vogelvlucht elf eeuwen abdijschiedenis schetste. Hier volgt een samenvatting.

Wie met de geschiedenis van Gent bezig is, kent heel goed de grote stadsabdijen van Sint-Baafs en Sint-Pieters, allebei gesticht door Sint-Amandus in de zevende eeuw. De laatste dertig-veertig jaar zijn daar veel boeken en artikels over verschenen en ook enkele grote tentoonstellingen aan gewijd. Wat een contrast met die derde grote abdij in het Gentse, die van Drongen. In geen enkele geschiedenis van de stad wordt ze zelfs maar genoemd, met uitzondering misschien van enkele lijnen over de vernielingen tijdens de Beeldenstorm van 1566 en over de textielfabriek die Lieven Bauwens er tijdens de Franse tijd oprichtte. Drongen is (of was tot vandaag) dus een grote onbekende. Men mag zelfs stellen dat beroepshistorici het onderzoek volledig overlieten aan lokale heemkundigen.

Het werd dus hoog tijd dat ook de academische wereld belangstelling kreeg voor die witte vlek in de Gentse geschiedenis. Nu ligt er een kanjer van een boek voor. Niet minder dan 22 auteurs hebben zich een paar jaar ingegraven in het verleden van de abdij van Drongen. Ze hebben veel nieuw materiaal boven gespit over het bewogen reilen en zeilen ervan, over waarheid en fictie.

De stichting

In de twaalfde-dertiende eeuw hebben de abdiikanunniken daarover adembenemende verhalen geschreven. Het heette dat in een ver verleden koning-jager Basinus in Drongen niet minder dan drie kerken had opgericht. Zijn blindgeboren dochter Aldegonde, een amazone, kon bij een bezoek daaraan plots zien. Er werden zelfs relikwieën vereerd van die twee legendarische figuren, maar ze gingen tijdens de Beeldenstorm verloren. Een andere legende schreef de stichting toe aan Amandus. Dat zou gebeurd zijn in 606, dus lang voor die Aquitaanse zendeling omstreeks 630 de Sint-Pieters- en de Sint-Baafsabdij in Gent stichtte. Maar Amandus was in 606 nog maar zeventien jaar oud! Al die stichtingsverhalen worden naar de prullenmand verwezen als louter propaganda, enkel bedoeld om Sint-Pieters en Sint-Baafs (die overigens ook niet vies waren van uitgevonden stichtingsdata en relikwieën) in ouderdom te overtreffen.

Wat is er dan wel historisch te funderen?

Vast staat dat in of omstreeks 915 de Vlaamse graaf Boudewijn II in Drongen een kapittel van seculiere kanunniken oprichtte in de collegiale Onze-Lieve-Vrouwekerk. De overbrenging uit het naburige Merendree van de stoffelijke resten van Sint-Gerolf, een jonge knaap die in de achtste eeuw was vermoord, zorgde voor een toeloop van vereerders. De relikwiekast en het beeld van Sint-Gerolf zijn nog steeds te zien in de parochiekerk.

Ruim twee eeuwen na de stichting van het grafelijke kapittel verschijnt Iwein van Aalst op het toneel. Die rijke edelman had in 1136 een kleine gemeenschap van reguliere kanun-

niken opgericht in Zalegem bij Vrasene, maar twee jaar later bracht hij ze van die godvergeten plek over naar Drongen, waarvan hij immers eveneens de heer was, in de buurt van de toenmalige 'wereldstad' Gent. Het daar bestaande seculiere kapittel werd dus omgevormd tot een gemeenschap van reguliere kanunniken die - net zoals voorheen in Zalegem - leefden volgens de regel van Augustinus en naar de gebruiken van de norbertijnenabdij van Prémontré bij Laon in Picardië. 1138 is dus het officiële stichtingsjaar van de norbertijnenabdij in Drongen.

Iwein zorgde voor voldoende inkomsten door veel grondbezit te schenken, woeste gronden in polders en veengebieden die door of op last van de kanunniken ontgonnen en als heuse uitbatingen werden geëxploiteerd, vaak met zogenaamde pacht- of uithoeven. Het prachtige natuurgebied Drongengoed

Illustratie: een norbertijn van Drongen in koorkledij tijdens de 18de eeuw [Gent, Universiteitsbibliotheek]

te Ursel is daar tot vandaag een restant van. Tevens bezaten, of bedienden, de Drongense witheren niet minder dan twaalf parochies, die op hun beurt een flinke bron van inkomsten betekenden. De herinnering daaraan houdt men bijvoorbeeld tot op heden nog zeer levendig in het kerkje van het vroegere Pauluspolder, nu Stoppeldijk in Zeeuws-Vlaanderen.

Ups en downs

Met ups en downs, vaak geteisterd door het oorlogsgeweld waarin de naburige stad Gent zich zo graag profileerde, verliepen de eeuwen nochtans zonder al te veel blijvende malheurs voor de gemeenschap. Die telde constant zo'n 32 kanunniken. 'Kerken' en werken, lezen en schrijven, zo brachten ze hun dagen door. Volgens de bewaard gebleven gegevens was de culturele uitstraling eerder aan de magere kant, alleszins als men Drongen vergelijkt met de twee Gentse abdijen of met de grote norbertijnenabdijen in Brabant als Tongerlo, Averbode, Grimbergen en Park in Heverlee.

In het midden van de zestiende eeuw kwam daarin een kentering. De abten Gillis en Lieven Baers lieten het kerkkoor nagenoeg volledig herbouwen en vervolgens schitterend inrichten en versieren en van prachtige glasramen voorzien. Maar dat werk was nog verre van af, toen in de zomer van 1566 het noodlot toesloeg. Na op 22 augustus van dat jaar alle kerken, kloosters en kapellen in hun eigen stad te hebben geschonden, zetten de Gentse beeldenstormers de volgende dag, op 23 augustus, hun vernielingswerk voort in Drongen. Ze deden dat zo grondig dat er maar erg weinig handschriften, rekeningen, boeken en kunstobjecten bewaard zijn gebleven. Dat verklaart mee waarom het zo moeilijk is de middeleeuwse geschiedenis van de abdij te reconstrueren. In die penibele dagen van de calvinistische revolutie stelde ook de bevolking van Drongen zich uitgesproken vijandig op

tegenover de witheren. Ze zouden geldwolven zijn en uitbuiters van de arme landlieden.

Na het herstel van de rust door de hertog van Alva, toog de gemeenschap vol goede moed aan het werk om de gehavende abdij weer te laten functioneren. In 1578 begon de miserie echter al opnieuw. De nieuwe calvinistische machthebbers van Gent beslisten dat de abdij van Drongen - zoals alle andere kerkelijke instellingen in de buurt - voorgoed moest verdwijnen. Leeggeroofd en op enkele luttele overblijfselen na gesloopt, leek Drongen definitief aan zijn einde gekomen. Na de herovering van Gent door de hertog van Parma in 1584, waarna onmiddellijk het katholicisme als enige toegelaten godsdienst werd hersteld, was de toestand van de communiteit in alle opzichten lamentabel. Bij gebrek aan een volwaardige abdij vestigden de overgebleven witheren zich in hun refuge in Gent in de Lange Steenstraat en bouwden er mettertijd hun Drongenhof uit tot een klein kloostertje.

Illustratie: de Oude Abdij ca. 1840, een aquarel van jezuïetenbroeder Quartier [Heverlee, Archief Vlaamse Jezuïeten]

Tegen het midden van de zeventiende eeuw was de stabiliteit binnen de gemeenschap hersteld en werden alle beschikbare financiële middelen ingezet om het klooster in Drongen zelf te herbouwen. Toen het werk eindelijk klaar was, trokken 31 witheren op zondag 7 september 1698 naar hun nieuwe abdij. Een volle eeuw konden ze daar tamelijk ongestoord profiteren van de nazinderende luister van de katholieke Contrareformatie.

Een abdij met een verleden

Weliswaar in heel andere omstandigheden bracht de Franse overheersing op het eind van de achttiende eeuw een onthutsende herhaling van wat zich in de calvinistientijd had afgespeeld. Op 1 januari 1797 werden de kanunniken, toen 36 in getal, simpelweg uit hun abdij verdreven. Na ruim zes en een halve eeuw kwam nu definitief een einde aan het norbertijner kloosterleven in Drongen. Hoe dramatisch dat kantelmoment ook moet zijn geweest, de daaropvolgende geschiedenis van Drongen - dus vanaf de Franse tijd en vervolgens na de Belgische onafhankelijkheid - over-

stijgt verre de lokale dimensie die het gebouw *an sich* tot dan had gehad.

Vooreerst is er de onderneming van Lieven Bauwens. Hij kocht de abdij van de Franse staat en richtte er in 1801 een katoenspinnerij op. Zelf vestigde hij zich met zijn levensgezelin in het voormalige abtshuis. Op het hoogtepunt draaiden er in Drongen 17.500 spinnen en werkten er 415 spinners, waarschijnlijk nog aangevuld met vrouwen en kinderen. Bauwens had plannen om nog eens 1400 'mule jenny's', spinmolens, te laten bouwen, maar vanaf 1807 sloeg de crisis toe in de katoennijverheid. In 1811 probeerde hij nog een mechanische vlaspinnerij te installeren. Maar dat mislukte en ook zijn plannen om Drongen om te vormen tot een heus industrie- en arbeidersdorp zijn nooit doorgegaan.

Vervolgens is er de jezuïetenopleiding in Drongen, van 1837 tot omstreeks 1960. Het boek gaat gedetailleerd in op de spiritualiteit en de theologie die de jezuïeten tijdens hun vorming werden bijgebracht, iets wat dus de hele voormalige en huidige jezuïetengemeenschap van Vlaanderen en België aangaat. Tot degenen die in Drongen hun opleiding genoten, behoorde onder meer de Ier William Doyle, tegelijk bewonderd asceet en onvermoeibaar pastor te midden van fabrieksarbeiders, schippers en soldaten aan het front. Ook de Chileen Alberto Hurtado, die in de jaren 1950 in zijn thuisland talrijke opvangthuizen voor straatkinderen, verwaarloosde bejaarden en mentaal gehandicapten oprichtte en die vorig jaar heilig werd verklaard, verbleef voor zijn opleiding in Drongen. Dat was ook het geval voor de classicus Emile De Strycker, onder meer in de jaren 1960 de man die de faculteit letteren en wijsbegeerte van de UFSIA uitbouwde.

De derde factor die de lokale dimensie overstijgt, zijn de beroemde - of beruchte? - retraites voor de katholieke lekenelites uit adellijke en hogere burgerkringen (uiteraard enkel

mannen), retraites die in heel Vlaanderen en België stuwung hebben gegeven aan de krachtige katholieke speerpuntactie in de klerikaal-liberale strijd van de negentiende eeuw. De charismatische figuur van pater Adolphe Petit heeft daar diepe sporen nagelaten. Vanaf omstreeks 1900 werden de retraites opengesteld voor specifieke doelgroepen uit alle maatschappelijke geledingen (en sinds het interbellum ook voor vrouwen).

Als vierde element met een uitzonderlijke betekenis kan de huiskapel worden genoemd, een neogotisch schrijn naar ontwerp van baron Jean-Baptiste Bethune en ongetwijfeld een van de hoogtenpunten van de neogotiek in België. Ze biedt een zeldzaam gaaf staaltje van jezuïeteniconografie, een prachtig voorbeeld van de samenhang tussen architectuur, figuratieve muurschilderingen, glasramen, beelden en altaren en mag gerust gelden als een voorbeeld van neogotische totaalunst, een uniek mariaal en ignatiaans zingehel.

De definitieve doorbraak van de moderniteit omstreeks 1960 deed het rijke jezuïetenleven in Drongen stokken. Er werden verschillende initiatieven genomen om het huis een zinnige nieuwe bestemming te geven, onder meer opnieuw als retraitecentrum en ook met het pluralistische experiment van de volkshogeschool De Sirkel. Met de omvorming in 1988 tot een multifunctioneel religieus en cultureel gericht centrum in ignatiaanse geest ving dan de huidige fase aan.

Het boek heeft niet alleen een rijke inhoud, het is bovendien verlucht met schitterende miniatures, nooit eerder gepubliceerde documenten, reproducties van het kunstpatrimonium, mooie binnen- en buitenvormen en vele aandoenlijke foto's, ook van novicen, paters en retraitanten. U kan de publicatie via de KADOC-website bestellen.

Johan Decavele

Zusters van Barmhartigheid en broeders xaverianen

Provinciaal archieven

Steeds meer religieuze instituten kiezen ervoor hun zorgvuldig bijgehouden kloosterkronieken, boekhoudkundige registers en ledendossiers voor bewaring bij KADOC aan te bieden. Die archieven worden er degelijk ontsloten aan de hand van plaatsingslijsten en wetenschappelijke inventarissen. Een rijk patrimonium wordt zo op een efficiënte wijze toegankelijk voor de geïnteresseerde onderzoeker. De voorbije jaren kozen twee belangrijke kloostercongregaties een tweede maal voor KADOC om waardevolle archiefbestanden te deponderen. De zusters van Barmhartigheid van Ronse en de Brugse broeders xaverianen brachten in 2004 en 2005 de archieven van hun provinciale besturen over naar de Vlamingenstraat. Al in 2000 hadden zij voor KADOC gekozen voor de opvang en ontsluiting van hun archiefmateriaal, toen afkomstig van de generale besturen van hun instituut.

Zusters van Barmhartigheid

De congregatie van de zusters van Barmhartigheid is een Oost-Vlaamse kloostergemeenschap van diocesaan recht, opgericht in 1845 tijdens het religieuze reveil na de Belgische onafhankelijkheid. De religieuzen zijn actief in onderwijs en verzorging. De congregatie ontplooiëde missionaire activiteiten in Congo en Algerije. Sedert 1853 zijn zusters van Barmhartigheid werkzaam in Nederland, voornamelijk in de psychiatrische verpleging. In de jaren 1950 bereikte de congregatie haar hoogtepunt wat ledenaantal en apostolaatswerken betreft.

Op bestuurlijk vlak werd de congregatie in de jaren 1950 in een Belgische en Nederlandse provincie opgesplitst. Voorheen werden alle zuster gemeenschappen bestuurd door een algemene overste in het moederhuis in Ronse. Door het feit dat de vestigingsplaats van de generale overste in de jaren 1950 dezelfde bleef als de zetel van de provinciale overste van de Belgische provincie, m.n. Ronse, werd de bestuursmacht van die laatste eerder beperkt tot het toewijzen van apostolaats-taken en visitaties in de diverse filiaalhuizen. Tijdens het Algemeen Kapittel van 1968-1969 werd geopteerd voor de loskoppeling van generaal en provinciaal bestuur in België. Op 30 december 1968 verkreeg de Belgische provinciale overste haar eigen specifieke werkveld. Om de drie jaar roepen de regerende provinciale overste en haar Provinciale Raad een provinciaal kapittel samen waarin de toestand van de congregatie wordt besproken en de provinciale statuten worden geëvalueerd.

Het archief dat de Belgische provincie van de zusters van Barmhartigheid overdroeg, is dus van recente datum. Wie interesse heeft in het aanpassingsproces van de religieuze instituten aan de postconciliaire omstandigheden, vindt ongetwijfeld zijn gading in de talrijke dossiers. Zo tonen de bundels met omzendbrieven van de provinciale overste (1969-1996) een staalkaart van het religieuze leven van een Belgisch kloosterinstituut tijdens de voorbije dertig jaar. De bescheiden met betrekking tot het functioneren van de Provinciale Raad (1968-1996) vormen een interessante aanvulling.

Illustratie: moeder Dominica, overste van de zusters van Barmhartigheid ca. 1880. Een foto van Charles D'Hoy uit het archief van de zusters.

Ook de dossiers van de diverse provinciale kapittels (1969, 1974, 1980, 1986, 1993) bieden een kijk op de evolutie van een religieus instituut in de nadagen van het tweede Vaticaans concilie (1962-1965) en op de aanpassing van de congregatie aan de veranderde en geseculariseerde omgeving.

De lokale vorser, geïnteresseerd in het reilen en zeilen van de kloostergemeenschap in zijn eigen parochie, treft in de archiefbescheiden van het Belgische provinciaalsarchief van de zusters van Barmhartigheid voldoende stof aan voor de ondersteuning van zijn verhaal. Zo vormt de briefwisseling tussen de provinciale overste en de plaatselijke oversten, gecombineerd met de verslagen van de vergaderingen van de lokale oversten, een ideale inlichtingsbron voor de lokale geschiedenis. Het archief bevat immers tal van huisarchieven van al dan niet opgeheven filialen en apostolaatswerken, onder andere De Samaritana (Nukerke), Onze-Lieve-Vrouw van Bijstand (Zandvliet), Hamme Sint-Anna, Jericho (Nukerke), Technisch Instituut Sancta Maria (Ronse), Instituut Sint-Elisabeth voor Verpleegkunde (Ronse), Kindertehuis Sint-Vincentius (Maarkedal), Sint-Gertrudis (Wetteren), Sint-Jozef (De Klinge), school en provinciaalaat (Nukerke), Lede, Hijfte, Heldergem, Sanatorium Sint-Leonardis (Louise-Marie), Sint-Hermeskliniek (Ronse), Bilzen, Laarne, Kruibeke, Grote Spouwen, Sint-Antoniuscollege (Ronse), Zulzeke, Zele-Durmen, Beverst, Ename, Sint-Martens-Laarne, Rozenaken en Bachte-Maria-Lerne. Die archiefbescheiden bevatten informatie over de school- en verzorgingsinstellingen en de daaraan verbonden klooster gemeenschappen.

Samen met het bestuursarchief van de provinciale overste droeg ook de provinciale econome haar archiefbescheiden over. De bouw-historicus komt eveneens uitgebreid aan zijn trekken, dit dankzij de overdracht van tal van bouwdoSSIERS.

Broeders xaverianen

De grondwettelijke vrijheden van godsdienst, onderwijs en vereniging boden, net zoals in het geval van de zusters van Barmhartigheid in Ronse, ook in Brugge de kans tot ontplooiing van een nieuwe religieuze gemeenschap. De congregatie van de broeders van Sint-Franciscus Xaverius ontstond in 1839 oorspronkelijk als missiecongregatie, maar bood op vraag van de Brugse bisschop een antwoord op lokale onderwijsnoden. In de provincie West-Vlaanderen werd een netwerk van onderwijsinstellingen uitgebouwd, met het Sint-Franciscus-Xaveriusinstituut in Brugge als paradepaardje. Stichtingen volgden in Wervik (1866), Houthulst (1874), Zedelgem (1905), Heist (1906) en Knokke (1926). In Limburg kenden de broeders een stichting in Hamont (1855). De xaverianen streken neer in Engeland en Amerika en openden er gerenommeerde onderwijsinstututen. In de twintigste eeuw werden missies gestart in Congo, Oeganda en Kenia. Tot 1931 was de congregatie van diocesaan recht en viel ze onder de jurisdictie van de bisschop van Brugge. Daarna kregen de broeders het pauselijk recht.

In 1875 werd de broedercongregatie van Sint-Franciscus Xaverius in drie zelfstandige provincies opgedeeld. Voortaan stond een provinciale overste aan het hoofd van een Belgische, een Engelse en een Amerikaanse provincie. Die structuur werd sindsdien nauwelijks gewijzigd. Pas bij aanvang van de jaren 1960 werd de Amerikaanse provincie opgedeeld in de Sint-Jozefprovincie en de provincie van het H.-Hart. In 1976 kreeg de Engelse provincie het statuut van regio en sindsdien ressorteert ze direct onder de generale overste.

Het generaal archief werd in 2000 vanuit Twickenham (Verenigd Koninkrijk) bij KADOC in bewaring gegeven. Het archief van het provinciaal bestuur van de Belgische huizen volgde in november 2005. Het bevat voor tal van onderzoeksdomeinen interessant

materiaal. Voor de hele twintigste eeuw biedt het een overzicht van de activiteiten van de broedercongregatie en dat zowel op macro-niveau (het bestuurlijk-provinciale) als op microniveau (het individuele broederleven). Het archief bevat enkele uitzonderlijk goed bewaarde reeksen. Zo omvat de reeks provinciale omzendbrieven (1938-2001) een 54-tal omslagen met berichtgeving over het religieuze en dagelijkse leven van de diverse klooster-gemeenschappen. Ook de briefwisseling tussen de Belgische provinciaal en zijn generale overste werpt een interessant licht op de onderlinge verhouding en de wisselwerking. De dossiers met bescheiden over de provinciale kapittels geven op treffende wijze de bekommernissen van het provinciaal bestuur weer. Andere reeksen laten de individuele broeders aan het woord. Zo omvat de reeks briefwisseling die de provinciaal met diverse

Illustratie: prent naar aanleiding van de vijftigste verjaardag van de stichting van de broeders xaverianen in 1889, met links stichter Theodoor Rijken.

medebroeders voerde in totaal 66 omslagen. Een andere reeks documenteert de actieradius van de congregatie en behelst alle briefwisseling van de provinciale overste met derden. De 47 omslagen bestrijken de periode 1930-1984.

Het archief van de Belgische provincie van de broeders van Sint-Franciscus Xaverius telt ook archiefdossiers uit de nalatenschap van individuele broeders. Daarbij zijn heel wat egodocumenten, onder andere het dagboek van broeder Grégoire over de wederwaardigheden tijdens de Tweede Wereldoorlog en het dagboek van broeder Albert Devos (1958). Vermeldenswaard zijn de bijzonder gedetailleerde dagboeken van broeder Adrian De Vos. Nauwgezet schreef die zijn activiteiten neer (verslagen van voetbalmatches, fietstochten, lesopdrachten, school- en wereldnieuws enzovoort). Het archief dat broeder Tillo (Jan) De Vadder naliet, is van buitengewone waarde voor wie zich wil verdiepen in de geschiedenis van de congregatie. In de uitgebreide onderzoeksdossiers - een honderdtal! - treft men notities en documentatie aan over de stichtingsgeschiedenis van de gemeenschap en stichter Theodoor Rijken (1797-1871).

Ook het archief van de Brugse xaverianen bevat bestanden van al dan niet opgeheven kloosters en apostolaatswerken, bijvoorbeeld Sint-Franciscus-Xaveriusinstituut (Brugge), Sint-Xaverius (Houthulst), Sint-Jan Berchmans (Leuven), Heilig Hart (Torhout), Sint-Jozef (Heist), Sint-Leo (Zedelgem), Sint-Bernardus (Knokke), Sint-Jan Berchmans (Moerkerke) en Sint-Michiels (Brugge).

Zowel het provinciaalarchief van de zusters van Barmhartigheid als dat van de broeders xaverianen is ontsloten aan de hand van een plaatsingslijst die te consulteren is op <www.odis.be>. Beide archieven zijn toegankelijke na toestemming van de bewaargever.

Jo Luyten

Vier colloquia op een rij Geïntegreerde moderniteit

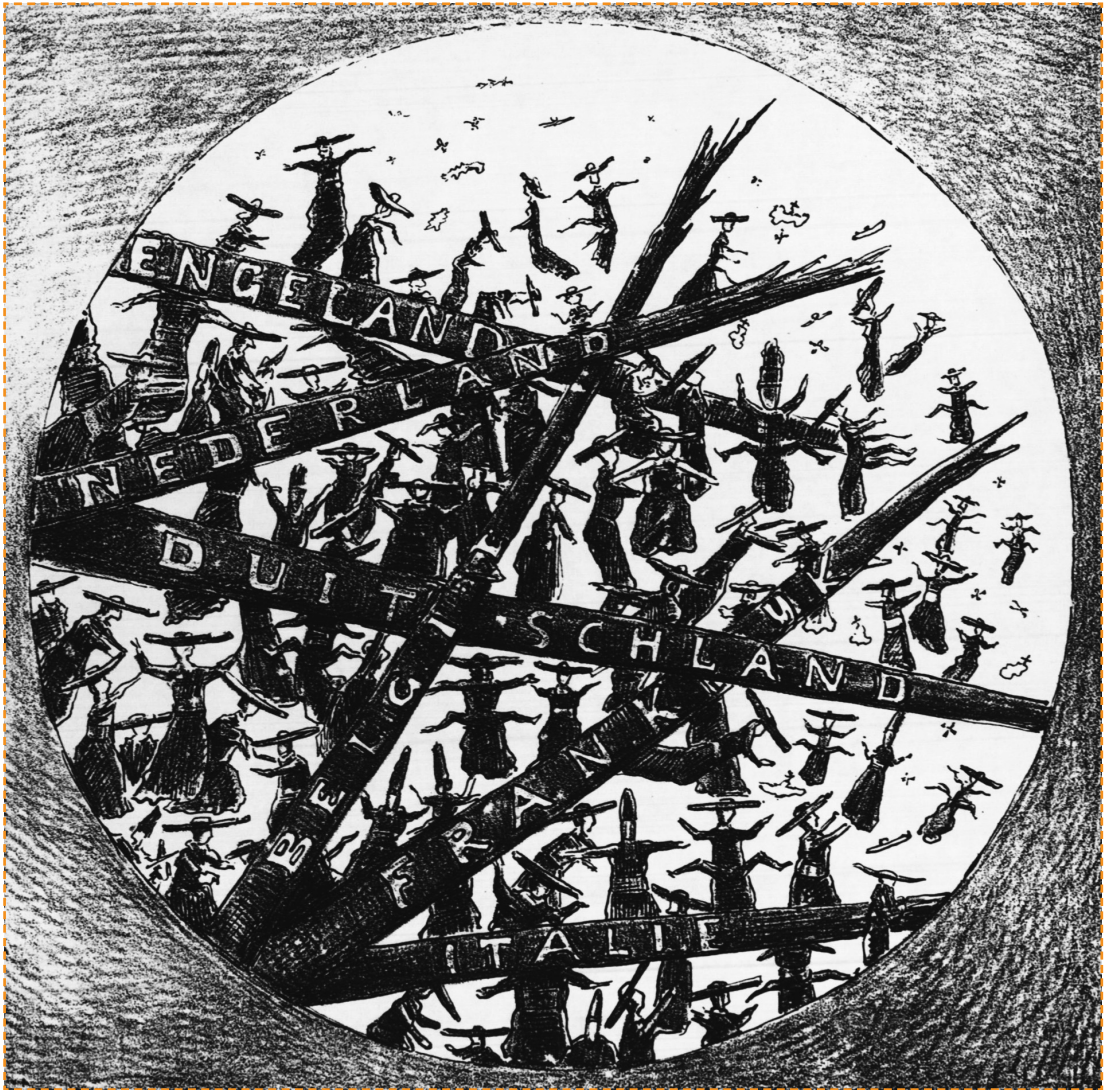
Het academische bedrijf kent zo zijn ritme. November-december lijken in Europa, samen met mei en september, de colloquiummaanden bij uitstek te zijn. Wat volgt is een verslag van vier colloquia waar KADOC als organisator bij betrokken was of sprekers leverde. Ook al was de inhoud van die onderzoeksbijeenkomsten uiteenlopend, toch valt het op hoe in alle vier het gegeven “integrating modernity is typical catholic” als een rode draad terugkwam.

Mens, het verhaal van een wonde

Het eerste colloquium, “The Human Body. Religion and the Visual Arts”, werd op 10 november 2006 door het Lieven Gevaertcentrum voor de studie van fotografie en visuele kunsten van de K.U.Leuven georganiseerd in het kader van de tentoonstelling “Mens. Het verhaal van een wonde” (CRKC). Het werd een inhoudelijk en visueel wervelende bijeenkomst, vol interessante en verrassende inzichten. Al moet gezegd dat de factor religie in een aantal lezingen toch wel wat ver te zoeken was, soms op het eerste gezicht zelfs geen referentiekader vormde. Religie was wel heel duidelijk aanwezig in de openingslezing van Jan Koenot S.J. (Centre Sèvres, Parijs), die onder andere inging op de visuele kunsten en hun potentieel helende factor voor de zinzoekende mens. Zijn stelling was dat op een ogenblik dat de grote Bijbelse verhalen hun aantrekkingskracht verliezen - “le sacré est muet” -, de visuele kunsten, en zeker de visuele voorstelling van het lichaam, de mens met indringende waarheden en vragen kunnen confronteren. De hedendaagse belangstelling voor het lichaam houdt daarom geen armoede aan betekenisgeving in, maar kan juist betekenis aanreiken. Zoals Pol Moyaert

ook aangaf in de tentoonstellingscatalogus *Mens*, kan contemplatie over het beeld juist solidariteit met de andere opwekken.

Het colloquium maakte een boeiende tijds-wandeling door de interactie kunst, religie en gender. Diane Apostolos-Cappadona (Georgetown University, Washington) illustreerde hoe kunst de reflectie vormt van de socialisering van het christendom in de samenleving en hoe gendergebonden bijvoorbeeld de Mariavoorstellingen zijn. Voor Ralph De Koninck (UCL) is de kunst van het verbeelde lichaam de metafoor van de incarnatie. Enigszins in diezelfde lijn sprak Catrien Santing (Universiteit Groningen) over de verschuivingen in de gehanteerde metaforen. Vanaf de renaissance werd de overgang gemaakt van de verering van heilige lichamen (reliëken) naar de groeiende fascinatie van de mens voor de anatomie van het lichaam, tot de huidige belangstelling voor het lichaam op zich. Daarbij wordt het lichaam aangezien als een “kiss of life”. Regina Ammicht-Quinn (Universität Tübingen) stelde in haar uiteenzetting - de overeenkomst met de lezing van Jan Koenot was opvallend - hoe in de Bijbel God spreekt en gehoord wordt, terwijl de hedendaagse mens God niet langer hoort, maar misschien wel ontwaart en ziet. Kunst is voor de spreekster als een spiegel van spiritualiteit, het lichaam het reflectiekader. Confronterend waren de beelden van Morphing die Ingrid Van Hecke (K.U.Leuven) en Ann-Sophie Lehmann (Universiteit Utrecht) lieten zien van mensen zonder mond en ogen, zonder mogelijkheden van contact. Het colloquium bood alleszins stof tot reflectie en met de organisatoren Hilde Van Gelder en Barbara Baert (beiden K.U.Leuven) kunnen we maar hopen dat de handelingen een even inhoudelijk als visueel pareltje mogen worden.

Wereldvisie en wereldwijsheid

Met het colloquium "Wereldvisie en wereldwijsheid. Wisselwerkingen tussen levensbeschouwing, ideologie en strategie, 1750-2000" wilden de collega's en leerlingen van de Leuvense hoogleraar Emiel Lamberts hem op 16-18 november 2006 huldigen ter gelegenheid van zijn emeritaat. Zoals medeorganisator Vincent Viaene (BOF-K.U.Leuven/MoSa) het bij de openingszitting treffend verwoordde, wilde het colloquium in eerste instantie ingaan op

de geschiedenis van het ultramontanisme en zijn bijdrage tot het concept van de *civil society*. Meteen werden ook het wezen en de grenzen van "de wending van de Kerk naar het volk" in de loop van de negentiende eeuw geproblematiseerd. Het colloquium wilde, in

Illustratie: "Een stukje toekomst van Europa door de ultramontaanse reuzenmicroscop van Pius IX gezien". Antiklerikale karikatuur op de toenemende macht van de kerk in Europa, in 1872 verschenen in De Nederlandsche Spectator. [Leuven, Universiteitsbibliotheek]

het voetspoor van het onderzoek van Emiel Lamberts, de moderniteit van dat model van een volksgerichte kerk op een vergelijkende, transnationale en zelfs transatlantische wijze ter discussie stellen. Het politiek katholicisme, in zijn radicaal - vaak vergeten - democratische, maar ook meer conservatieve of 'bewaurende' optiek, werd vergeleken in zijn ontwikkelingen in België, Nederland, Duitsland, Frankrijk, Italië en Latijns-Amerika.

Daarnaast kwam ook het internationalisme als thema aan bod, en dat niet alleen vanuit Lamberts' ondertussen internationaal gepubliceerde studie van de Zwarte Internationale. Het ging op het Leuvense colloquium over de internationale rol van het Vaticaan, de missies en hun relatie tot het radicaal ultramontanisme, de Benelux, de Europese integratie, de rol van de Verenigde Naties als niet enkel een forum van overleg tussen naties, maar ook in hun gedroomde finaliteit van het parlement van de universele mens.

Boden de meer dan twintig lezingen niet alle nieuw materiaal, het interessante van het colloquium waren de transversale verbanden en inzichten die werden aangeleverd. Zo kwam sterk tot uiting hoe op velerlei vlakken kerk en katholieken de moderniteit trachtten te pareren door ze te integreren of zich moderne ontwikkelingen, zelfs het internationalisme, toe te eigenen ("modernity must be baptised"). Een goed voorbeeld daarvan is de internationale rol die de H. Stoel vanaf paus Leo XIII (1878-1903) opeiste. In de discussies daarover werd opgemerkt hoe door die integrerende strategie kerk en religie ook zelf geleidelijk werden gemoderniseerd en gedemocratiseerd. Kerk en katholieken stonden daarbij een representatieve democratie voor, met andere woorden men stond sceptisch tegenover de massa-democratie, argwanend tegenover de volkssoevereiniteit, het beginsel van de sociale gelijkheid en het algemeen stemrecht. Het ging om het streven naar een beheerste of gematigde moderniteit, alsook democratie.

De representatieve democratie hield ook een garantie in voor de verdere ontwikkeling van het subsidiariteitsbeginsel als alternatief voor een allesomvattende en zorgende staat.

Het colloquium bracht ook aan hoe in de beheersing van de moderniteit de clerus (ook in progressieve zin) een rol speelde, hoe netwerken (ook in het internationalisme) een belangrijke functie bezaten. Zoals de geïntegreerde moderniteit een wapen vormde tegen de radicale moderniteit en dus tegen al te grote verzelfstandiging van de levenssferen, zo was vanaf het einde van de negentiende eeuw en in het interbellum het internationalisme een strategie van de H. Stoel tegen het ongebreidelde nationalisme. Het colloquium maakte verder duidelijk hoe ideeën hun eigen dynamiek bezaten, hoe levensbeschouwing, ideologie en strategie op elkaar inspeelden. De handelingen van "Wereldvisie en wereldwijsheid" zullen in de internationale reeks "KADOC Studies on Religion, Culture and Society" worden gepubliceerd.

Vier eeuwen jezuïeten te Brussel

Het is haast onmogelijk van een vierdaagse bijeenkomst waarop 37 lezingen werden gehouden, een goed overzicht te brengen. Wat volgt is een poging om de hoofdlijnen samen te vatten van het colloquium "Vier eeuwen jezuïeten te Brussel", dat van 22 tot 25 november 2006 te gast was in de Franstalige en Vlaamse Academie voor Wetenschappen en Kunsten van België. Het was een gezamenlijk initiatief van de Université Catholique de Louvain (Louvain-la-Neuve), de Université Libre de Bruxelles (CIERL en CIRHIBRU) en de K.U.Leuven (KADOC), met de financiële inbreng van beide Academies, het FNRS en het FWO-Vlaanderen. Zowel de Franstalige als de Nederlandstalige jezuïetenprovincie verleende haar steun aan de wetenschappelijke bijeenkomst, die onder de leiding stond van Alain Deneef, een

oud-leerling van het Collège Saint-Michel te Brussel.

Schrikte de omvang op het eerste gezicht af, toch was het een boeiend colloquium. De totaalindruk was die van overweldiging, die van een caleidoscopisch beeld van de verscheiden activiteiten van vierhonderd jaar jezuïeten op drie niveaus, namelijk de theatercultuur en mises-en-scène, de kennisinfrastructuur en -distributie en tot slot de politiek-maatschappelijke en sociaal-religieuze interactie met stad en samenleving. Het fascineert hoe de Brusselse jezuïeten in hun educatieve activiteiten zeer overdacht, haast strategisch te werk gingen. Daarbij hanteerden ze een mentaal totaalconcept waarin religieus-mentale, architectuur- en kunsthistorische, naast pedagogische opvattingen op elkaar inhaakten. Een goed voorbeeld daarvan was de integratie van beeld en iconografie als een

instruerend middel van kennisoverdracht en tegelijk als een stimulering van de creativiteit. De aldus door hen gevormde leerlingen ontvingen een eigentijdse totaalopvoeding (zo besteedde de *Ratio Studiorum* bijvoorbeeld evenveel pagina's aan muziek als aan wiskunde of geometrie).

Voor de contemporaine historicus kwamen er tal van interessante thema's aan bod. Naast onderhoudende onderwerpen als de voorstelling van de jezuïeten in karikaturen en de processen wegens erfenisbejaging in de negentiende eeuw, was er aandacht voor hun rol in de Société Scientifique of voor de afstand die ze om strategische redenen van het Hof namen (nooit vervulde een jezuïet de rol van officiële hofaalmoezenier). Ze hielden zich ver van het rexisme (in tegenstelling tot een deel van de leerlingen) en het fascisme; er zijn hun divergente opinies in de koningskwestie. Op het colloquium werd ook hun rol in het stichten of begeleiden van vrouwelijke congregaties tijdens het negentiende-eeuwse religieuze reveil belicht, alsook hun sociaal gerichte pastoraal onder de volksklassen en de kleine zelfstandigen. Er was ook interesse voor de meer

Illustratie: de retorica van 1864 van het Sint-Michiels-college van de jezuïeten in Brussel, met rechtstaand tweede van rechts de latere katholieke voorman Arthur Verhaegen. Een foto uit het Archief Lammens-Verhaegen.

recente ontwikkelingen, bijvoorbeeld voor de activiteiten van de vormingsinstelling Lumen Vitae en het gelijknamige tijdschrift.

Het colloquium leerde ook - voor zover het nog zou bestaan - dat we af moeten van het beeld van de jezuïeten als een coherent, monolithisch blok. In werkelijkheid vormden ze een microkosmos waarin zowat alle spanningen in de (katholieke) wereld en de (Belgische) samenleving werden weerspiegeld. Jesuïeten stonden soms lijnrecht tegenover elkaar, bijvoorbeeld inzake de graad van afwijzing of openheid ten aanzien van de moderniteit. Maar het meest kenmerkende was misschien wel de vaststelling dat ze de moderniteit (de moderne wetenschap en technieken, het moderne mens- en wereldbeeld, de moderne communicatietechnieken, moderne tendensen als de feminisering van de religie, de wending van de kerk naar de volksklassen) haast consciëntieus volgden en integreerden in hun (onderwijs)activiteiten. Interessant is hier de grote continuïteit die blijkt tussen het ancien régime en de postconcordataire periode (na 1801). Die angstvallige integratie was tegelijk met de haast legendarische afwezigende *prudencia* een belemmering om een heuse dialoog aan te gaan met de moderniteit. Het ging dus meer om integratie dan om confrontatie of accommodatie, meer om het handhaven van een katholieke identiteit en opvoedingsproject dan om adaptatie. Ook de handelingen van dit tegelijk veelzijdige en immense colloquium zullen worden gepubliceerd.

Bezielde zorg

Op vrijdag 8 december 2006 organiseerden de Nederlandse collega's van Echo (Netwerk historisch onderzoek naar religie en sekse) in Nijmegen een studiedag onder het thema "Zusters en diaconessen in de ziekenhuisverpleging in Nederland en Vlaanderen". De bijeenkomst bestudeerde op welke wijze

religieus geëngageerde vrouwen in de ziekenhuisverpleging stonden, hoe hun opleiding en inzet verliepen, welke accenten ze legden in beheer en leiding van de instellingen. De meer dan vijftig aanwezigen konden vernemen hoe de aanpak van de katholieke religieuzen en hun protestantse 'zusters', de diaconessen, in se niet zoveel verschilde. Beide groepen van religieuze vrouwen werkten in de negentiende en een flink deel van de twintigste eeuw binnen een strikt mentaal en organisatorisch kader waarbinnen de moderniteit niet omarmd, maar wel geïntegreerd werd.

Wat wel duidelijk verschilde, was de maatschappelijke constellatie waarbinnen de katholieke vrouwelijke religieuzen in België en Nederland functioneerden. De Belgische religieuzen blijven tot op de dag van vandaag actief in de openbare ziekenhuizen als gevolg van het doorleven van het napoleontische statuut van de hospitaalcongregaties (1809) in het aanvankelijk unionistische België van 1830. Meer dan hun Nederlandse zusters, werden de Belgische congregaties aldus geconfronteerd met evoluerende visies op geneeskunde en verzorging en werden ze dankzij het (vrijzinnige) artsenkorps in de openbare ziekenhuizen gedwongen zich sneller te professionaliseren (bijvoorbeeld de vereiste van een minimumopleiding/attestering op het einde van de negentiende eeuw).

Het boeiende was dat de lezingen (van onder anderen Cora van der Kooij en Mart van Lieburg) werden aangevuld met getuigenissen van bijvoorbeeld zuster Marie-Thérèse Van Meerbergen, die met medewerking van zuster Lucie Belderbos de wereld van de Belgische gasthuiszusters-augustinessen evoceerde. Het was een interessante studiedag. Jammer was dat de discussies door de uitgelopen tijd niet echt doorgingen. Ook de referaten van deze dag worden naar goede traditie door Echo gepubliceerd.

Jan De Maeyer